

Bezorgde schrijvers en onbezorgde brieven

Interview met dr. David van der Linden

Een kist gevuld met 2600 nooit bezorgde brieven, waarvan 600 nog altijd verzegeld. "Zeshonderd nooit gelezen, gesloten historische brieven! Een surrealistische ervaring. Dat had ik nog nooit gezien", aldus de Groningse historicus David van der Linden. Samen met Nadine Akkerman (Universiteit Leiden / NIAS) leidt Van der Linden het internationale onderzoeksteam Signed, Sealed & Undelivered dat de brieven zal onderzoeken. De meeste brieven in de kist komen uit Frankrijk. *Transparant* sprak met Van der Linden over dit baanbrekende project, en over de onzekerheden van hugenoten in Nederland aan het einde van de zeventiende eeuw.

Christiaan Veldman

De kist met brieven is nagelaten door de steenrijke Haagse postmeester Simon de Brienne en zijn vrouw Maria Germain. Simon werd in 1676 als postmeester aangesteld. Van der Linden: "Aan het einde van de zeventiende eeuw waren er geen postkantoren. Alle grote steden hadden een aantal particuliere postmeesters, die hun eigen bedrijfsvoering hadden en eigen routes beheerden. Simon de Brienne was een van de vier Haagse postmeesters. Hij beheerde de postroutes van en naar het zuiden: de Zuidelijke Nederlanden,

Glorious Revolution in gang zette. Toen prins Willem eenmaal tot *king* William III gekroond was, werd De Brienne opnieuw zijn kamerheer, ditmaal in Kensington Palace. In 1700 verkocht De Brienne het ambt, en met het gemaakte fortuin keerde hij terug naar Den Haag, waar hij zijn baan als postmeester voortzette. Talloze brieven strandden op het kantoor van De Brienne. De brievenkist bevat brieven in het Frans, Spaans, Latijn, Italiaans, Nederlands en Engels. Geadresseerden waren overleden, verhuisd, of

Communicatie in Den Haag. Daarna werd er lange tijd weinig mee gedaan. Tot dit jaar.

Internationaal onderzoeksteam

Van der Linden: "Het onderzoek naar de brievenkist is begonnen met een buitenpromovenda die de brieven inventariseerde. Helaas werd zij ziek en is zij voortijdig overleden. Later bezochten Rebekah Ahrendt en ik het museum om de brieven te bekijken vanuit onze gezamenlijke interesse voor hugenoten. Rebekah is geïnteresseerd in de hugenoten die als muzikanten door Europa trokken, en ik ben geïnteresseerd in communicatie van hugenoten in Nederland met hun families in Frankrijk. In de kist zitten veel brieven van beide groepen. Hierna ging het snel: via persoonlijke connecties stelden we een internationaal team samen." De brieven wekten de interesse van wetenschappers met verschillende achtergronden. Via Nadine Akkerman (Leiden) en Daniel Starza Smith (Oxford) werd het contact gelegd met Jana Dambrogio (Massachusetts Institute of Technology). Van >

In de zeventiende eeuw moest de ontvanger voor de post betalen.

Frankrijk en ook Spanje." Met deze cruciale routes en zijn plek in Den Haag stond De Brienne in het centrum van het Europese communicatienetwerk. De Brienne vergaarde zijn fortuin als kamerheer en vertrouweling van stadhouder en prins Willem van Oranje. Het echtpaar De Brienne reisde mee toen de prins in 1688 de oversteek naar Engeland maakte en de

weigerden simpelweg de brief aan te nemen. In de zeventiende eeuw moest de geadresseerde namelijk voor de ontvangen post betalen. Het echtpaar De Brienne bewaarde de brieven in de kist, in de hoop dat de brieven ooit zouden worden opgehaald (en er alsnog voor zou worden betaald). De brievenkist werd in 1926 nagelaten aan het Museum voor

der Linden: “Voor Dambrogio was het zien van de 600 ongeopende en kunstig gevouwen brieven een bijna religieuze ervaring. Al jarenlang doet zij namelijk onderzoek naar ‘letterlocking’: de traditie van het zeer kunstig dichtvouwen van geschreven brieven, om zo de absolute geheimhouding van de boodschap te garanderen. Tot nu toe moest zij haar

Vluchtelingen konden en masse de grens over.

onderzoek baseren op opgevouwen brieven. De 600 Haagse dichtgevouwen brieven zijn een bevestiging van haar wetenschappelijke werk tot nu toe.” Het Amerikaanse MIT News sprak met Dambrogio zelf: “De vindingrijkheid en de complexiteit van de Haagse brieven is ongekend. ‘Letterlocking’ is een volledig nieuw onderzoeksgebied, dus de brievenkist biedt ons geweldige mogelijkheden tot onderzoek.”

In het diepste geheim werkten de zes wetenschappers aan een NWO-voorstel waarin ze hun kennis bundelden. Na indiening door Van der Linden en Akker

man werd het voorstel begin november gehonoreerd. Media over de hele wereld berichtten over de Haagse boekenkist. “Het was een heuse mediastorm”, aldus Van der Linden.

Niet openmaken

De ongeopende brieven zullen niet alsnog worden geopend, maar worden gescand met geavanceerde technologie. Van der Linden: “Waarom maken we de brieven niet gewoon open? Die vraag krijgen we vaak. Als je de brief opent, maak je die onherroepelijk stuk. Als we dat doen, vernietigen we het fysieke bewijs hoe zo’n brief is opgevouwen. Het zegel vernietig je sowieso. Bovendien weten we niet met welke vragen wetenschappers in de toekomst deze bron willen benaderen. De meest voorzichtige aanpak is om te houden wat we hebben. Er zijn gelukkig technieken beschikbaar om de brieven te lezen zonder ze te openen. Bijvoorbeeld de scanapparatuur van de Queen Mary University of London. Met deze apparatuur is ook een aantal van de zeer kwetsbare Dode Zeerollen gelezen. We kunnen de opgevouwen brieven hiermee in laagjes lezen. De gevouwen structuur van de brieven levert wel diagonale en

verticale beelden op. Je hebt wiskundige knappe koppen nodig die met algoritmes alles weer op de juiste manier in elkaar kunnen zetten. Dat was de reden dat we ook contact zochten met het MIT. Zij hebben die expertise in huis.”

Roadmap

De brieven in de Haagse brievenkist passen bij het promotieonderzoek dat Van der Linden deed. In *Experiencing Exile: Huguenot Refugees in the Dutch Republic, 1680–1700* (Ashgate, 2015) beschrijft hij hoe de Franse vluchtelingen hun verblijf in Nederland ervoeren. De werkelijkheid bleek minder rooskleurig dan de verhalen die meestal over hugenoten verteld worden. Als het over hugenoten gaat, worden deze vaak voorgesteld als religieuze helden, succesvolle migranten of als moderne filosofen. In Nederland claimen veel mensen van de hugenoten af te stammen. Van der Linden: “Ik noem dat ‘de heroïsche modus’. Het is interessant dat een vermeende afstamming van de hugenoten nog steeds status geeft. Deze belangstelling voor herkomst en identiteit is in de negentiende eeuw begonnen: er ontstonden

PERSONALIA

David van der Linden is docent en NWO Veni-onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 2013 promoveerde hij op een onderzoek naar de hugenoten in Nederland. Dit jaar verscheen de publieksuitgave van zijn proefschrift *Experiencing Exile: Huguenot Refugees in the Dutch Republic, 1680-1700* (Ashgate 2015).

den toen overal in Europa hugenotenclubs. De leden daarvan onderzochten hun voorgeschiedenis. Het is een mooi voorbeeld van wat we emancipatoire geschiedschrijving noemen: marginale groepen eisen hun plek op in het grotere geschiedenisverhaal. Het is echter wel belangrijk om genuanceerder naar de geschiedenis van de hugenoten te kijken. Ook voor de Franse vluchtelingen van de eerste generatie was het leven in Nederland niet makkelijk. Het was niet alleen een zoektocht naar religieuze vrijheid, maar ook een dagelijkse worsteling om te integreren en financieel rond te komen.”

Van der Linden ontdekte de nood die er leefde onder de hugenoten aanvankelijk vooral door preken te lezen uit de Bibliothèque Wallonne in Leiden. Van der Linden: “Preken zijn niet erg bekend als geschikte bronnen om het leven van gewone mensen te onderzoeken. Ze worden vaker gezien als bron voor theologiegeschiedenis. Natuurlijk bevatten preken theologie. Maar een preek bestaat voor een groot gedeelte uit iets anders: de toepassing. In de preek wordt mensen een handvat geboden voor de angsten en onzekerheden van het dagelijks leven.

“Wanneer kom je eindelijk terug? Het is hier pure ellende.”

Dat was in de zeventiende eeuw ook zo. Men werd er door gesteund en gesticht. Als je met dat perspectief de Waalse preken leest, dan zie je nieuwe dingen. Je ontdekt welke vragen en twijfels er vanaf de kansel benoemd werden. De hugenoten vergeleken zichzelf vaak met het volk Israël in ballingschap. In de preken gaven de Franse predikanten verschillende antwoorden op de waarom-vraag van de

gemeenteleden. Het leven in Nederland werd bijvoorbeeld regelmatig een straf genoemd, of juist een beproeving: God straft immers degene die Hij liefheeft. Naar het voorbeeld van het volk Israël putten de hugenoten troost uit het geloof uitverkoren te zijn, en uit de belofte van een terugkeer naar het beloofde land: Frankrijk. De Rotterdamse predikant Pierre Jurieu ging daarin heel ver. Hij interpreteerde Bijbelteksten heel letterlijk en presenteerde die vervolgens aan zijn gemeente als een ‘roadmap’ die God voor hen had uitgestippeld.”

Behalve de geestelijke vragen ontdekte Van der Linden in dagboeken en brieven vooral veel praktische nood onder de vluchtelingen, evenals miscommunicatie met het thuisfront. Van der Linden: “Het was zagezegd een *‘dialogue des sourds’*,

De diaconie van de Waalse kerken werd aangesproken voor hulp.

een dialoog tussen doven. De achterblijvers en de gevluchten begrepen elkaar niet meer: de achterblijvers beschuldigden de hugenoten in Nederland dat zij hen in de steek laten, en de vluchtelingen verweten de achterblijvers dat ze hun bezittingen belangrijker vonden dan het ware geloof.”

Teleurstelling

In de zeventiende eeuw bestond er geen landelijke georganiseerde opvang voor vluchtelingen. Van der Linden: “Er waren geen paspoorten en de grenzen werden slecht bewaakt, zeker aan de Nederlandse zijde. De vluchtelingen konden en masse de grens over. Opvang was per stad geregeld. Eerst werd de machinerie van de plaatselijke Waalse kerken in gang gezet: de diaconie zette zich in en er kwamen extra diensten. Vervolgens klopten de Waalse kerken ook bij de stedelijke overheden aan voor hulp. Er waren in veel Nederlandse steden al Waalse kerken aanwezig vanwege de toestroom, een eeuw eerder, van Franstalige protestanten uit de Zuidelijke Nederlanden tijdens de vervolgingen onder Alva.

In de zeventiende eeuw waren de hugenoten aanvankelijk gewilde migranten: de steden in de Republiek beconcurrerden elkaar zelfs door de Franstaligen belastingvoordelen te bieden. Vanaf 1697 werd het echter moeilijker voor de hugenoten. Veel belastingvoordelen waren inmiddels verlopen. De oorlog met

Frankrijk was ten einde, maar Lodewijk XIV zat nog steeds op de troon. In het verdrag van de Vrede van Rijswijk werden geen bepalingen over godsdienstvrijheid in Frankrijk opgenomen. Veel hugenoten hadden daarop gehoopt en waren daarom erg teleurgesteld. Het was nu definitief duidelijk dat terugkeren naar Frankrijk niet mogelijk was, tenzij men zich tot het katholicisme bekeerde. Zeker duizend hugenoten deden dat ook. De anderen bleven in de Republiek, maar velen worstelden met armoede of met verstoorde familieverhoudingen. Er was niets heroïsch aan.”

De brieven in de Haagse brievenkast bevestigden dit beeld. Van der Linden: “Er is bijvoorbeeld een brief van een achtergebleven vrouw, Marie, die aan haar man in Nederland schrijft: “Wan-

neer kom je nu eindelijk eens terug? Het is hier pure ellende, ik heb geen geld en de huurbaas staat op het punt me uit huis te zetten.” Het tragische is natuurlijk dat deze brief nooit is aangekomen. Het doet je ook beseffen dat bij vluchtelingen altijd achterblijvers horen, die niet bij machte waren om de ellende te ontvluchten. Dat is ook vandaag zo. Velen in Nederland doen alsof we worden overspoeld door vluchtelingen uit Syrië, maar ze beseffen niet dat er nog miljoenen zijn achtergebleven.”

Godsdienstvrijheid

De achtergebleven protestanten in Frankrijk verweten de vluchtelingen in Nederland dat zij de ondergang van het Franse protestantisme veroorzaakten. Van der Linden: “Ik vond een brief gericht aan de Haagse predikant Jean Claude. De zender schrijft: “Jullie laten ons niet alleen in de steek, maar jullie beschuldigen ons ook nog eens van lafheid. Alles is hier een complete ruïne geworden. Waarom sturen jullie niet iemand om het geloof hier levend te houden?” En dat gebeurde ook: in het geheim werden er Franstalige predikanten teruggestuurd naar Frankrijk. Toen de Franse Revolutie een eeuw later alle godsdiensten gelijkstelde, bleken er inderdaad nog protestantse gemeenten in Frankrijk te zijn. Het sturen van predikanten vanuit de Republiek is dus op lange termijn een succesvolle strategie gebleken.”